

Отримана 28.04.2025

Прорецензована: 03.05.2025

Прийнята до друку: 23.05.2025

Електронна адреса: stepanwozniak@gmail.com

DOI: <http://doi.org/10.25264/2312-7112-2025-28-3-9>

Возняк С. Тотожність під підозрою: забуття дискурсу Гегеля. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія» : науковий журнал*. Острог : Вид-во НаУОА, 2025. № 28. С. 3–9.

УДК 111.821:14(430)(092)

Степан Возняк

ТОТОЖНІСТЬ ПІД ПІДОЗРОЮ: ЗАБУТТЯ ДИСКУРСУ ГЕГЕЛЯ

У сучасному мисленні домінують поняття розрізнення, відмінності, різниці. Процедура розрізнення визнається тим, що обумовлює саму можливість мислення, більше того – такий важливий предмет філософської думки як буття, який явно або неявно визначає специфіку філософського дискурсу від античності до наших днів, підлягав схопленню завдяки розрізненню тотожного та відмінного, одного та чисельного/множинного, чим конститувалося подальше розуміння сутності та існування, явлення та поняття. Отже ставиться завдання – у відповідності до Гайдеггерівського принципу *Kehre* на ґрунті філософії Гегеля розкрити апіорну проблематичність тотожності, її нестійку рівновагу опосередкованого відношення з самою собою, внаслідок чого стає наявним опосередкування, зв'язок, синтез, що не дозволяють бачити тотожність пустою нерозрізненою монотонністю. Для того, щоб теоретично коректно і адекватно розкрити суть поняття «тотожність», його треба розглянути на власне категоріальному рівні, не запозичуючи бачення буденної свідомості, оскільки тут до рівня власне поняття не піднімаються, вдовольняючись звичайними представленнями. На повсякденному, емпіричному, точніше – емпіристському рівні, говорити про «розуміння» у власному смислі слова і не приходить. Категорія тотожності є категорією сфери саме сутності. Кожне «щось» тотожне собі, збігається з собою – і водночас це «щось» нетотожне собі, відмінне від самого себе: але це не значить, ось тут це «щось» тотожне собі, а там і тоді – відмінне від себе, від свого попереднього стану, – ми неодмінно потрапимо у пастку апорій Зенона. Щоб їх уникнути, треба мислити суто діалектично: кожне «щось» в кожний момент часу тотожне і відмінне від себе. І далі, оскільки мова йде саме про сутність, а не просто про «щось», дане у спостереженні, то тотожність тотожності та відмінності означає, що кожне «щось» у своїй сутності є більшим за самого себе, оскільки у складі певної цілісності містить у собі як саму цілісність, так і інші «щось». Відношення до інших неодмінно входить у сутність кожного «щось», тому у своїй сутності кожне «щось» є тотожністю відмінного і відмінністю тотожності.

Ключові слова: тотожність, відмінність, філософія тотожності, філософія відмінності, мислення, сутність.

Stepan Voznyak

IDENTITY UNDER SUSPICION: FORGETTING HEGEL'S DISCOURSE

The current situation in philosophy testifies to the dominance of such a semantic field, which is covered by the concepts of distinction, difference, and a certain distrust, even skeptical suspicion of the idea of identity. The procedure of distinction is recognized as determining the very possibility of thinking, moreover, such an important subject of philosophical thought as being, which explicitly or implicitly determines the specificity of philosophical discourse from antiquity to the present day, was subject to grasping through the distinction of identical and different, one and numerical/plural, which constituted the further understanding of essence and existence, phenomenon and concept. Therefore, the task is set – by Heidegger's principle of *Kehre* based on Hegel's philosophy to reveal the a priori problematicity of identity, its unstable equilibrium of a mediated relationship with itself, as a result of which mediation, connection, synthesis become available, which do not allow us to see identity as emptiness, indistinguishable monotony. To theoretically correctly and adequately reveal the essence of the concept of "identity", it must be considered at the categorical level itself, without borrowing the vision of everyday consciousness, since here one does not rise to the level of the concept itself, being content with ordinary representations. At the everyday, empirical, or rather, empiricist level, one does not have to talk about "understanding" in the proper sense of the word. The category of identity is a category of the sphere of essence itself. Every "something" is identical to itself, coincides with itself – and at the same time this "something" is not identical to itself, different from itself: but this does not mean that here this "something" is identical to itself, and there and then – different from itself, from its previous state, – we will certainly fall into the trap of Zeno's aporias. To avoid them, one must think purely dialectically: every "something" at every moment is identical and different from itself. And further, since it is precisely about the essence, and not simply about the "something" given in observation, the identity of identity and difference means that each "something" in its essence is greater than itself, since in the composition of a certain integrity it contains both the integrity itself and other "somethings". The relationship to others is necessarily included in the essence of each "something"; therefore, in its essence, each "something" is the identity of the different and the difference of the identity.

Keywords: identity, difference, philosophy of identity, philosophy of difference, thinking, essence.

Постановка проблеми. Сучасна ситуація у філософії виразно засвідчує домінанту такого смислового поля, яке охоплюється поняттями розрізнення, відмінності, різниці, і певну недовіру, навіть скептичну підозру до поняття тотожності. Процедура розрізнення визнається тим, що обумовлює саму можливість мислення, більше того – такий важливий предмет філософської думки як буття, який явно або неявно визначає специфіку філософського дискурсу від античності до наших днів, підлягав схопленню завдяки розрізненню тотожного та відмінного, одного та чисельного/множинного, чим конституювалося подальше розуміння сутності та існування, явлення та поняття. Зіставлення тотожності/відмінності зазнало різноманітних концептуалізацій, варіативність яких для українського інтелектуального простору додатково ускладнюється наявністю двох термінів – тотожність і ідентичність, стосунки між якими безмежно заплутані.

У своїх етимологічних засадах вони обидва містять внутрішній корінь «те ж саме»: етимологічний словник вказує, що слово тотожний – це «запозичення з чеської мови; ч. *totožný* “ідентичний” утворено в XIX ст. від займенника *totěž* “те саме” (із сполучення *to též*, букв. “то теж”) або на основі р. *той же* “той же”, де займенники *to*, *той* відповідають укр. *той*, а частка *же, же* – укр. *жж* [2, с. 610]. І достатньо часто слова тотожний і ідентичний вживаються як синоніми без будь-якого пояснення [4, с. 94]. О. Йосипенко працює з лексемою «ідентичність», концептуалізуючи її у контексті сучасного дискурсу ідентичності, коли ідентичність постає категорією *соціального і політичного знання*, витіснивши категорії самосвідомості і самовизначення. Розгляд причин такого витіснення потребує спеціального дослідження і не входить у завдання даної розвідки, проте цей момент необхідно тримати у полі уваги, навіть не піддаючи його експлікації. О. Йосипенко зазначає, що питання ідентичностей є онтологічним питанням, стосуючись питань способу існування сутностей [4, с. 90], проте не експлікує цей вимір, оскільки це не є тим завданням, на яке спрямована увага. Здійснена понятійна робота включена у контекст питань ідентичності людської особи, і як наслідок показано суперечливість концепту множинної ідентичності.

Згадане вище домінування відмінності найбільш виразно засвідчене текстами таких мислителів як Ж. Делез і Ж. Дерида, отже цілком логічно, що прояснення смислових модусів терміна «ідентичність» поза трендовими на сьогодні екзистенційно-психологічними та соціо-політичними ракурсами, здійснено А. Ільїною при розгляді філософської спадщини Ж. Дерида [3, с. 54-55]. Вона зафіксує наявність двох лексем у українському філософському просторі, проте вважає, що вони мають різну семантику [3, с. 69] і відмовляється від «термінологічного подвоєння на “тотожність” та “ідентичність”, уніфікуючи мову і в обох випадках вживаючи термін “ідентичність” та відповідний прикметник “ідентичне»» [3, с. 55]. Вона висловлює побоювання, що це може привести до ризику редукції проблеми, оскільки проблема тотожності бачиться нею важливою, метафізичною *складовою* – але вона підкреслює, що тільки складовою [3, с. 56]. Як бачимо, для А. Ільїної вони не синонімічні, і вона вважає звернення до лексеми «тотожність» недоречним при розгляді філософії Ж. Дерида.

І тим не менше, просто відкинути одну лексему, віддаючи перевагу іншій, трохи нагадує позицію «страуса» – усунувши з очей тотожність, експлікувати ідентичність, нюансовано помістити її між тотожністю та відмінністю (розрізненням) [3, с. 61] і цілком виправдано зазначити, що «ідентичність є не імманентною збіжністю, але радше складним, необхідним, болісним і небездоганим поверненням від розрізненості до єдності. Деконструкційний аналіз виявляє апіорну проблематичність ідентичності, її нестійку рівновагу» [3, с. 62]. При цьому у примітках вказано, що: «Англійським еквівалентом терміна “тотожність” у цьому контексті виступає не *identity*, а *sameness*» [3, с. 71]. Внаслідок цього дослідження зберігає цілком виважену логічну стрункість.

На цьому можна було б зупинитись, задовольнившись цим розведенням понять, якщо б не відомі роботи з цієї проблематики, які належать Гегелю і Гайдеггеру. І проблема не усувається уточненням неадекватного перекладу і домовленням більше не вживати слова «тотожність», прирівнявши його до однаковості/*sameness*, а у якості філософської категорії вживати лексему «ідентичність». Так, німецька лексема *Identität* утворена при задіюванні латинського *idem*, але Гайдеггер нагадує, що «*idem*» грекою значить «то авто» і відповідає німецькому «*das Selbe*» [10, р. 23], отже, він акцентує смисл «той самий», експлікуючи зміст логічного закону (який можна взяти і перейменувати з закону тотожності у закон ідентичності) як «будь-яке А саме є те ж саме» [10, р. 24], і працює з цим значенням. Отже, проблематичною є експлікація бути «тим самим» – перейменування тотожності у ідентичність проблеми не вирішить.

Мета статті – у відповідності до Гайдеггерівського принципу *Kehre* на ґрунті філософії Гегеля розкрити апіорну проблематичність тотожності, її нестійку рівновагу опосередкованого відношення з самою собою, внаслідок чого стає наявним опосередкування, зв'язок, синтез, що не дозволяють бачити тотожність пустотою нерозрізненою монотонністю.

Виклад основного матеріалу. Поставлена мета може бути побачена дещо спрощено – показати синтетичну за своєю природою сутність тотожності, на чому акцентує увагу Гайдеггер [10, р. 25] і що часом визначається як його новація у розумінні тотожності [8], як таку, що вже експлікована Гегелем, внаслідок чого мета стає не так дослідницькою, як коментаторською, але паралельно виникають додаткові завдання виявити гегелевські інтенції у антигегельянському дискурсі і через повернення до Гегеля вийти з глухих кутів сучасних філософій відмінності.

При тому, що будь-які класифікаційні схеми цілком виправдано можуть вважатися такими, що спрощують й редукують як ложе розбійника Прокруста, обійтись без них неможливо. А. Ільїна виокремлює «такі напрями тематизації ідентичності: метафізичний, формально-логічний, екзистенційний, етико-психологічний, етико-соціальний трансцендентально-феноменологічний дискурс ідентичності» [3, с. 55], приділяючи увагу тільки останньому у зіставленні його з тим варіантом, який практикує деконструкційна філософія в особі Ж. Дерида. Якщо позицію Гайдеггера ще можна розтягнути між екзистенційним і трансцендентально-феноменологічним напрямом, то місця для Гегеля взагалі не знаходиться – у достатньо розповсюдженій схемі його вважають класичним представником філософії тотожності, яка класифікується як метафізична, обминаючи суттєву установку на діалектику. Показово, що така схема не дозволяє фіксувати особистісне іменування і культурно-історичні координати – конкретна реалізація мислення певної особистості порушує кордони. До якого напрямку слід віднести Лейбніца з його принципом *principium identitatis indiscernibilium* – «тотожності/ідентичності нерозрізнених», Геракліта з його відомим «з усього одне, з одного усе» (В10 [7, с. 64]), Парменіда, якого на шкільному рівні протиставляють Геракліту, звертаючись до фрагменту В 8 [7, с. 118-119] щодо одного буття, яке ненароджене, нетлінне, цілісне, непохитне, безкінечне? Але Гайдеггер прочитав його інакше, розглядаючи у смисловому просторі взаємоприналежності тотожності і відмінності, зазначаючи майже безмежну широту тотожного [10, р. 27] і називає цю широту загадкою.

Цілком виправдана і розповсюджена подвійна схема розподілу способів мислення тотожності і відмінності, говорячи про філософії тотожності і філософії відмінності. Такий розподіл стверджує пріоритетне становище або тотожності, або відмінності – і цим стверджується їх принципова розділеність у дусі буденного мислення, можна – мислення здорового глузду, правила якого формулює формальна логіка. І тут виникає непорозуміння – класичні філософи тотожності, хай це будуть Платон й Гегель, не приймають ігнорування відмінності, іншого, множинного, розгортаючи їх взаємне покладання, що вислизає з чітко усвідомленої форми розуміння – це взаємне покладання обертається своїм іншим і дратує; філософи відмінності, хай це будуть Дерида й Делез, вважають можливим вказувати на пріоритет одного, а саме відмінності. Надамо слово фахівцям. А. Ільїна переконливо демонструє нюансованість мислення Ж. Дерида, у концепції якого важливу роль відіграє «ітерабельність» («імовірно, походить від “*itara*”, “інший” на санскриті» [3, с. 62]), остаточна смислова експлікація вказує, що «структура ітерації ... передбачає як ідентичність, так і відмінність» [3, с. 62]. І тим не менше, остаточний висновок звучить так: «в рамках трансцендентального мислення відбувається рефлексія ідентичності в аспекті її залученості до дискурсу відмінності, панівний статус котрого є визначальною ознакою типу мислення, притаманного філософській сучасності» [3, с. 67]. При цьому зазначається, що філософія Дерида розглядається як гіперболічне оприявлення трансцендентально-феноменологічних засад філософування.

При усій нюансованій вишуканості мислення Делеза, він чітко розводить два способи прочитання світу: «Один закликає нас мислити різницю з погляду попередньої подібності чи ідентичності, тоді як інший закликає мислити подобу і навіть ідентичність, як продукт глибокої несумірності і невідповідності» [5, р. 52]. Як бачимо, проглядається домінування одного принципу, при тому, що обидва намагаються уникнути жорсткого лінійно-дуального мислення, яке вважають характерним для класики, або Модерну, хоча за неприйманням класичного мислення вимальовуються контури критично-негативістського ставлення до діалектики, але розкриття цього аспекту виходить за межі поставлених завдань у цьому дослідженні і передбачається здійснити у подальшому. Критичне

неприймання Модерну обумовлює відносити обидвох до філософії постмодерну, хоча зрозуміло, що така однозначність проблематична.

Якщо Делез й Дерида висловлюють підозру до Гегеля на ґрунті неприймання негативізму його діалектики, вбачаючи у ній витоки репресивної тотальності, то негативна діалектика Т. Адорно підсилює аспект негативності і через це здійснює критику філософії Гегеля як філософії тотожності. Це веде до підозрілого ставлення до усієї повноти соціального устрою: знищення різноманіття та стихійних сили живої природи та живого життя; підпорядкування особистості тотальній безособовій соціальній системі, репресивні практики, засновані на законі і покаранні, бачаться наслідками ідеї тотожності, яка трактується у контексті раціональності. За логікою Адорно тільки модерністське мистецтво звільняє від репресивного мислення, яке реалізується як ототожнення.

Як можна побачити, силові лінії неприймання домінування тотожності сходяться на філософії Гегеля, що й обумовило нашу увагу до його концепції – наскільки вона багатьма визнається витоком репресивної тотожності і нівелювання відмінностей. Отже, необхідно надати слово самому Гегелю, максимально уникаючи пізніших трактувань його думки – зрозуміло, що абсолютно усунути варіації сприймання неможливо, як неможливо усунути і власне прочитання, але у якості горизонту таке завдання ставиться.

Достатньо проблематичним при викладі будь-якої концепції є початок – якою має бути перша теза, що вводить у зміст. У даному випадку, я думаю, суттєво першими є наступні вступні зауваження. Для понятійно-категоріальної аналітики, яку здійснює Гегель, характерним є те, що кожна із аналізованих ним категорій внутрішньо пов'язана з іншими. Це ускладнює критичну аналітику його мислення, що визнається таким сумлінним критиком як Ж. Дерида. Розглядаючи ставлення Батая до Гегеля, він зазначає, що визначити ставлення до Гегеля на диво важко: «беззастережна співучасть супроводжує гегелівський дискурс, “сприймає його серйозно” до кінця, без заперечень у філософській формі ... Гегелівські думки взаємозалежні настільки, що ми не можемо вловити їх сенс поза тим необхідним рухом, який їх зчеплює» [6, р. 254]. Він зізнається, що тільки «певний вибух сміху перевершує його та руйнує його сенс, або, в будь-якому разі, сигналізує про крайню точку “досвіду”, яка змушує гегелівський дискурс вивихнутися; і це можна зробити лише шляхом пильного вивчення та повного розуміння того, з чого сміються» [6, р. 254]. Ця взаємопов'язаність визначена рефлексією, тим, що категорія «тотожність» у гегелівській Логіці належить *не до сфери буття, а до сфери сутності*: «Сутність світиться в собі самій видимістю, або є чистою рефлексією; таким чином, вона є лише відношенням із собою, але не як безпосереднє відношення, а як рефлексоване, вона є *тотожністю із собою*» [1, с. 210]. У бутті все є безпосереднім і панує перехід, а в сфері сутності – рефлексія і все опосередковане. Виділення Гегелем трьох сфер – буття, сутності, поняття – не належить до ясних прозорих тез, але дивитись на цей розподіл як схематичну гегелівську тріадичність не слід.

Ще один важливий для Гегеля вимір – це застереження проти формального, абстрактного (тобто збідненого, урізаного, поверхневого, однобічного) тлумачення тотожності, яке спостерігається на рівні буденного мислення і відповідає закону формальної логіки: він протиставляє своє розуміння змісту категорії «тотожність» багатовіковій традиції суто формального, абстрактного (у суто гегелівському тлумаченні категорії «абстрактне») сприймання тотожності у звичайній, «шкільній» логіці. Таке сприймання бачить тотожність безпроблемною, і воно досить розповсюджене. Нуман Гарольд та Бен Куртіс проводять думку, що більша частина дискусій про ідентичність/тотожність впродовж останніх десятиліть стосується особистої ідентичності [12], тобто ставляться у соціально-психологічному просторі, в той час як філософський дискурс багатьма вважається безпроблемним: «Ми не повинні вважати, що у нас тут є якась проблема щодо ідентичності. У нас ніколи її не було. Ідентичність абсолютно проста та неproblemатична. Все ідентичне самому собі; ніщо ніколи не ідентичне нічому, окрім себе. Ніколи не виникає проблеми з тим, що робить щось ідентичним самому собі; ніщо ніколи не може не існувати» [11, р. 192–93]. Оскільки дане твердження є перекладом з англійської, тут міститься лексема «identity», було б довірливим використовувати лексему «тотожність», але як бачимо, зміст відповідає саме формально-логічному закону, який у всіх переглянутих мною підручниках логіки іменується законом тотожності.

У традиції формальної логіки цей закон зветься *законом мислення*. Однак за Гегелем формально-логічний закон тотожності не є дійсним законом мислення, він – лише є правилом логіки розсудку, де панує суто зовнішня рефлексія. У своїй Великій Логіці Гегель відверто глузує з приводу формальної тотожності: «Тотожність висловлюється законом $A=A$. Здоровий глузд у такій мірі втратив своє

шанобливе ставлення до школи, яка має такі закони істини і які вона продовжує викладати, що він через ці закони насміхається над нею і вважає непереносною людину, яка, керуючись такими законами, вміє висловлювати такого роду істини: рослина є рослина, наука є наука і т. д. до безконечності» [9, р. 18].

Іноді вважається, що німецький філософ зовсім відкинув закони такої логіки і взагалі нехтував нею, піддаючи нищівній критиці. На нашу думку, це не зовсім так. Безперечно, послідовний діалектик змістовно критикував формальну логіку з її «законами», продовжуючи, до речі, у цьому плані традицію своїх попередників – Канта, Фіхте і Шеллінга. Він називає формальну логіку логікою лише розсудку, а її закони – законами формального розсудку. Однак Гегель віддає належне розсудкові з його логікою як необхідному етапу та необхідній формі у розгортанні думки. Він критикує претензії формального представлення мислення на вираз *сутності мислення* як такого, критикує абсолютизацію законів такої логіки. Раціональний смисл формально-логічного закону тотожності полягає в тому, що він, застерігаючи процес мислення від елементарної неохайності, вимагає, щоб протягом одного міркування терміни вживались лише у певному значенні. Він блокує операцію «підміни термінів», яка здійснюється як несвідомо, так і свідомо. Але як тільки мова заходить про сутнісно-сміслові виміри мислення, закон тотожності стає беззмисловим.

Беззмисловність формально-логічного закону тотожності німецький мислитель характеризує таким чином: «Це положення у його позитивному вираженні $A = A$ є передусім лише виразом порожньої тавтології. Тому було правильно зазначено, що цей закон мислення *беззмисловний* і ні до чого подальшого не веде. Такою є та порожня тотожність, за яку продовжують міцно триматися ті, хто приймає її як таку, за щось істинне і завжди стверджує: тотожність не є різниця, тотожність і різниця різні. Вони не бачать, що вже цим вони кажуть, що *тотожність є щось різне*, бо вони кажуть, що *тотожність відрізняється* від різниці; ... Далі, проте, дотримуючись цієї нерухокої тотожності, що має свою протилежність у різниці, вони не бачать, що вони тим самим роблять її односторонньою визначеністю, яка, як одностороння, позбавлена істинності. Вони визнають, що положення про тотожність виражає лише односторонню визначеність, що воно містить лише *формальну, абстрактну, неповну істину*» [9, р. 358]. Відомо, що у Гегеля абстрактне є синонімом однобічного, неповного, значить – у чомусь – формального. Хоча, на нашу думку, тавтології не є чимсь беззмисловним самі по собі, можна певним чином стверджувати, що за тавтологіями формальної логіки криється об'єктивний момент самототожності та здатності буття до самовизначення.

Міркування Гайдеггера щодо цього закону логіки майже повністю повторюють гегелівське трактування. У пізній праці «Identität und Differenz» (даю назву без перекладу, щоб уникнути пояснень іменування, але далі Identität перекладаю як тотожність, оскільки мова йде про закон логіки, у нашому інтелектуальному просторі іменованій законом тотожності), яку Гайдеггер назвав найважливішою річчю, яку він опублікував з часів «Буття та Часу» [14, р. 7], йдеться мова про добре відомий закон логіки, формулювання якого дається у вигляді формули $A=A$. І Гайдеггер зауважує, що справа не у рівності, яка кидається в очі, але у таємничому «кожне з двох, без сумніву, є іншим, але саме у собі – те ж саме» [10, р. 24]. Рухаючись далі, він зазначає, що після епохи спекулятивної філософії Лейбніца, Канта, Фіхте, Шелінга Гегеля не можна мислити єдність тотожності як монотонний повтор і заперечувати опосередкування, що панує у тотожності – бо якщо це зробити, то тотожність потрапає перед нами лише абстракцією [10, р. 25].

І далі йдуть чисто Гайдеггерівські обороти мислення: закон визначає, *що* ми називаємо тотожністю і до якої категорії це належить, знання цього можна отримати, прислухаючись до його основного тону, замість того, щоб поверхнево твердити його. Закон звучить так: $A = A$, і цим «є» закон виражає властиве всьому існуючому, а саме: воно саме із самим собою – те саме [10, р. 26]. «Закон тотожності висловлює щось щодо буття сущого. Як закон мислення він має значення лише тією мірою, якою він є закон буття, який говорить: всякому сущому як такому властива тотожність, єдність із самим собою» [10, р. 26]. Закон тотожності виводить на буття, яке не підлягає логічному визначенню, але вступає у людську присутність як Ereignis, слово, яке часто перекладають як *подія, со-буття, event*, але зважаючи на той зміст, який вкладає у нього Гайдеггер, розумніше не перекладати його, що і стверджує він сам: Er-eignen (походити, траплятися) спочатку означає egaugen, тобто помічати, наближати до себе у погляді, привласнювати. Слово «Ereignis» слід використовувати як провідне слово у справі мислення, маючи на увазі все, що було про нього сказано і воно так само неперекладне, як грецьке провідне слово «логос» і китайське «дао» [10, р. 36]. Гайдеггерівський варіант експлікації тотожності

слід розглядати окремо – настільки напружено його варіант поміщений у антропологічний контекст.

Повертаючись до Гегеля, зазначимо, що «тотожність» у гегелівській Логіці відноситься до рефлексивних визначень сутності (разом із такими категоріями, як «відмінність», «протилежність», «суперечність», «основа»). У його концепції *рефлексія* (принаймні у розділі «Науки логіки» під назвою «Вчення про сутність») розуміється не як характерний для людини специфічний спосіб руху думки, обернений на саму думку, а досить об'єктивно як світіння, або видимість (але не як ілюзія, а саме як реалізована видимість) одного в іншому, як промінь, що віддзеркалений у самого себе. Можна сказати й так: *присутність* одного в іншому. У царині буття кожне «щось» існує *поряд і поруч* з іншим «щось», а в сутності відбувається інше: *пронизаність* одного іншим, «світіння» одного в іншому. «Дуже важливо належним чином зрозуміти справжнє значення тотожності, а для цього перш за все необхідно, щоб її розуміли не тільки як абстрактну тотожність, тобто не як тотожність, що виключає відмінність. Це той пункт, яким відрізняється будь-яка погана філософія від того, що єдино заслуговує називатися філософією. ... Що ж стосується, далі, значення тотожності для мислення, то тут найважливіше за все не змішувати істинну тотожність, що містить у собі як зняті буття та його визначення, з абстрактною, тільки формальною тотожністю» [1, с. 210].

Отже, сутність у плані відношення до себе є тотожність, світиться в собі самій, вона тотожна з собою – не просто у смислі, що це та ж сама сутність, а не інша, інакша (це було б безпосереднім відношенням); тотожність тут постає як рефлексивне відношення. У сфері сутності на відміну від сфери буття існуюче постає не площинним, безпосереднім, а чимось об'ємним; тут виразно з'являється *внутрішнє* та *зовнішнє*. Останнє як безпосереднє постає таким, що опосередковане внутрішнім, і тоді виявляється, що насправді безпосередність притаманна внутрішньому, а зовнішнє опосередковане ним.

Розгляд сутнісної природи тотожності як опосередкованої відмінністю відбувається, що вже згадувалося раніше, у сфері сутності – мовою Ж. Деріда і споріднених з ним інших це іменовано логоцентризмом, який підлягає деконструкції і висуванню на перше домінантне місце відмінності, різниці. Цей поворот думки видає відчай і певне безсилля, наскрізні для неklasичної думки від часів К'єркегора, Шопенгауера, Ніцше. Справа не у звинуваченні у відсутності оптимістичного прогресизму – дивлячись на справи сьогоденного світу важко визнавати тотожність мислення і буття, особливо якщо під мисленням мати на увазі саме людське мислення, яке заради нюансованого розрізнення доречно вважати інструментальним, зарядженим волею до влади і насильства, важливо витримувати напругу понятійної роботи, яка відповідає «серйозності» мислення: О. П'югелер засвідчує, що за думкою Мартіна Гайдеггера цю серйозність слід постійно підтримувати, докладаючи до цього особливе зусилля [13, р. 47]. Мислення постає долею навіть не тільки того, хто займається філософією, а й людини як такої.

А стосовно звинувачень самого мислення у його відстороненості від повноти людського життя, варто почути такі слова Гегеля: «Всі ті закиди в однобічності, жорсткості, беззмістовності й т. ін., які так часто роблять мисленню з точки зору почуття й безпосереднього споглядання, мають своєю підставою хибну передумову, що діяльність мислення являє собою лише діяльність абстрактного ототожнення, а формальна логіка сама підтверджує цю передумову, висуваючи той, нібито вищий закон мислення, який було вказано раніше. Якби мислення не було нічим іншим, але тільки цією абстрактною тотожністю, то його належало б визнати найбільш зайвою і найбільш нудною справою. Звичайно, поняття й, далі, ідея є тотожними із собою; вони, однак, є тотожними із собою лише остільки, оскільки вони разом з тим містять у собі також і відмінність» [1, с. 210-211]. Отже, всілякі скарги на нудність чи «зайвість» мислення мають своєю підставою вельми вбоге представлення про його справжню природу.

Література:

1. Гегель, Георг Вільгельм Фрідріх. *Наука логіки. Енциклопедія філософський наук* («Мала логіка»). Упорядник видання Б.О. Лис. Вінниця-Київ: Ліра-К, 2022. 372 с.
2. *Етимологічний словник української мови*: У 7 т. Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Т. 5: Р – Т. К.: Наук. думка, 1983. 704 с.
3. Ільїна А. В. Особливості тематизації проблеми ідентичності в трансцендентальній феноменології та в деконструкційній філософії. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2017. Випуск 1–2. С.159–160.
4. Йосипенко О. Парадокси концепту ідентичності: минуле та сучасність. *Філософська думка*. 2019. № 5. С. 90-102. .

5. Deleuze Gilles. Plato and the Simulacrum. Translated by Rosalind Krauss. *October*. Vol. 27 (Winter, 1983). P. 45-56.
6. Derrida Jacques. *Writing and difference*. Translated by Alan Bass. Chicago: The University of Chicago Press, 1980. 362 p.
7. Diels H. and Kranz W. *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Berlin, 1951. 501 s.
8. Dominic Griffiths. Martin Heidegger's principle of identity: On belonging and Ereignis. *South African Journal of Philosophy*, 2017. №36:3. P. 326-336. Hegel Georg Wilhelm Friedrich. *The Science of Logic*. Translated and edited by George Di Giovanni. Cambridge University Press, 2010. 863 p.
9. Heidegger Martin. *Identity and Difference*. New York, Evanston, And London: Harper & Row, Publishers, 1968. 78 p.
10. Lewis David K. On the plurality of worlds, Oxford: Basil Blackwell, 1986. 280 p.
11. Noonan Harold and Ben Curtis. Identity. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), 2022. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/identity/>
12. Pöggeler Otto. *Neue Wege mit Heidegger*. Freiburg (Breisgau); München: Alber, 1992. 692 p.
13. Stambaugh Joan. Introduction. Heidegger Martin. *Identity and Difference*. Translated by Joan Stambaugh. New York, Evanston, And London: Harper & Row, Publishers, 1968. P. 7-18.